

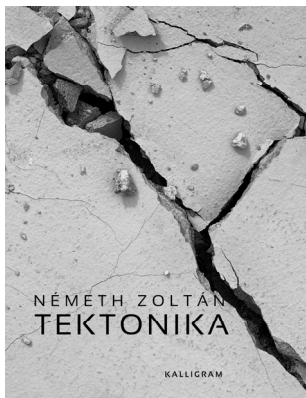
BARÁTH TIBOR

„egyszerűen átfolyik a papírlapra”

NÉMETH ZOLTÁN: TEKTONIKA

Németh Zoltán költőink azon táborához sorolható, akiknek életműve a törésekből épül fel: ha végigtekintünk kötetein, különösebb fenntartás nélkül megállapítható, hogy írásművészetét nem rendelhetjük egyetlen paradigma alá. Kísérletező szerző: minden könyvében új poétikai koncepció jut érvényre, a megszólalás módja pedig mélyreható átalakuláson megy keresztül. Ugyanakkor az *œuvre* nem válik túlságosan széttartóvá, nem hullik elemeire; vannak markáns jegyei, amik egybeforrasztják a különböző műveket. Az *Állati férjből* ismerős erősen naturalis – olykor bizarr – képvilág visszatérése vagy a *Kunstkamera* légkörének továbbörökítése (amit a moly.hu egyik olvasója találóan a „fájdalmas, taszító, gyönyörű” szavakkal jellemzett) ilyen összetartó komponensek. Ám mindezeket megrendíti a nyelv *Tektonikája*, a kötet ugyanis azt a folyamatot jeleníti meg, melynek során a nyelvi réteg lassan tömörre és összetetté válik, míg a kimondott és a kimondhatatlan feszültsége fel nem töri a nyelv külső burkát, felszínre hozva ezzel a jelentés valamilyen formáját. A *Tektonika* a törésekre összpontosít, a jelentésképzés és közlés lehetőségeire, éppen ezért a kötet fő témája a nyelv és az írás mibenléte – a fő színtere pedig a nyelvvel való viaskodás: „semmit nem fogok fel ebből a nyelvből, / amelynek szavain létezve élek”.

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2021
160 oldal, 2590 Ft

Ez az idézet feltárja az olvasónak, hogy a nyelv az identitással kapcsolódik össze, bizonyos mértékig a nyelvhez való hozzáállás vagy a nyelv használata hozza létre a személyiséget, akár népekről és artistikumokról (*A lengyel nyelv*, *Az olasz nyelv*), akár nagy elődökről (Kassák, Arany, Rilke és még sokan mások) beszélünk. Vagy akár a költői én megragadhatóságáról: a test nemi rendszerére s a zilált lelki folyamatokra való összpontosítás ennek jellemző eszköze, ám az érzékekre ható testábrázolás kétfelé tart. Ha a versek szereplői kerülnek előtérbe, a test plasztikus és teljes,

2022. június

ha viszont a lírai alany alakja kerül jellemzésre, a fizikai való és a határok bizonytalanvá válnak, mintha a nyelv azt a testet lenne képtelen megragadni, amely által az én megközelíthető lenne. A versek „ajtók, amelyek folyton tágulnak, / és meghaladják az emberi léptéket: / már bent vagy, és mit sem tudsz / erről a tényről”. A második ciklus fénytörésében válik különösen hangsúlyossá a személyiség nyelvi ábrázolhatósága, ebben a részben ugyanis nagy elődök egy-egy utazása válik a versek témájává. Pontosabban ezek összetevői: az utazás közege (vagyis a világ, amelyben élnek, és amelyből gondolkodásukkal kilépnek), a „jármű” (a nyelv, amely által léteznek) és a cél (az a világ, amelyet a nyelvük által teremtettek). Eltérő stációi jelennek meg a nyelvi utazásnak: Goethe például még csak most „indul” („Még mindig túl sok / a gondolat, / amely elborítja a világot”), Joyce már látja a célt („legyőzhetetlen, embertelen, tökéletes szavakat keresek, / ami elől nem térhet ki, amelynek engedelmeskedik a nyelv”); de mindannyian eljutnak végül a nyelvi kifejezés és írás végső határáig. „Birodalmat kell építeni a szövegekből, / és te leszel az összekötő kapocs, / hogy megfelelő sorrendbe álljanak a szavak” – olvassuk a *Puskin Carszkoje Szelóban* című vers felütésében, világossá téve, hogy a versek szereplői a szavak megtalálói, azok az alkotók, akik pusztán a nyelv által képesek voltak megváltoztatni vagy „húíen” ábrázolni a világot. Az önreflexivitás magas foka és a nyelv filozófiai szemlélete azonban nem tudja minden esetben elfedni a versek intellektuális ballasztját. Lehetne szó a jelentés dekonstrukciójáról vagy a nyelv szándékos jeltelenítéséről, én mégis úgy érzem, hogy a szerző irodalomelméletben való jártassága olykor a gondolati líra egyébként bő kereteit is szétfeszíti, és csökkenti a szövegek művészi hatását, ahogy az egyik *Tektonika* című versben történik: „Pamanát pedig minden harmadik nap fel kellett tölteni / egy szolidáris, Platónból doktoráló szélerómából, / aki távirányítású tengeri verebekkel gyógyította magát”.

Főként bosszantó ez annak fényében, hogy az epikus jellegű, olykor novellányi történettel bíró szövegek milyen magas művészi színvonalon állnak. A külön ciklust alkotó szimfóniákat például a bravúros kompozíció jellemzi. A *Sikula Júlia – Mamácska* egyrészt a múltba vezeti az olvasót, és egy határon átszökő fiatal nő félelmét jeleníti meg hatásos környezeti díszekkel, másrészt ennek a történetnek generációkkal későbbi értékelését is olvashatjuk, ahol a családi titkok, rejtett fordulatok kerülnek előtérbe. A *Borbély Szilárd* gondolati és létlírává növe érinti ezt a témát, miközben mindennapi ajtóinkról szól; a múlt, a család, az otthon, a fantázia ajtói hozzák közelebb a felismerést: ezek „ajtók, amelyek csak beengednek, / kifelé sosem. / Ajtók, amelyeken át elhagysz valamit, / ahova már nem térhetsz vissza”. Az intermedialitásra nyitott szimfóniák pedig valódi remekművek. A *Saul* az azonos című film narratívájához hasonlóan szerveződik, ugyanazt a kétségbeesett vonulást tapasztaljuk meg, de ennek hatása is azonos: bár a haláltáborok emlékezete bennünk él, most már csak művészeti anyagként tekinthetünk rá: „ember vagyok, / szemérmetlenül használom / mások tragédiáját”. A *Hedvig* tovább tágítja a szöveg mediális terét, ugyanis Philip Glass: *Dance No. 4* című szerzeményére íródott, már nem is vers, mert itt a puszta ritmus és a gyors, lüktető irammal feszültségben álló felszólítás („kíméletlen lassúsággal, lassan, lassabban, még lassabban”) gyakorol hatást a befogadóra, nem a jelentést keressük, hanem az atmoszférának engedjük át magunk, olyan alkotás, amiben „két oldalról elindul az idő, összeér”.

Ugyanígy kiemelhetők azok a költemények, melyek a kíméletlen látás poétikáját valósítják meg. Ezekben a versekben lehullanak az álarccok és semmivé foszlanak a

látványok, a deviáns viselkedésformákat, az elmekórtani eseteket, a marginalizált személyeket vagy a levegőnek nézett eseményeket *kell* látnunk. Ezek lehetnek személyes tragédiák, *A szüzesség kerítésében* például szókimondóan tolmácsolja a versbeszélő, hogy egy kislány mit látott pontosan apja hűségtró szexuális aktusából, az ábrázolás annyira plasztikusra sikerült, hogy az emberben munkálkodó ösztönösségről, az emberien emberalattiról kapunk látleletet. Egy másik alkotás szereplője K. úr, aki „csak addig a pillanatig fess öregúr, / jovialis entellektüel, ismeretlen jóbarát, / míg meg nem lát egy pókot, bogarat”, ugyanis akkor – a nyílt utcán – zabálni kezdi őket; de vannak olyan szereplők, akik parkokban önkielégítenek, madárnak öltöznek, vagy hányást nyalogatnak az utcán. Egyre megy: a versekben a látatlan kerül a középpontba. Az abnormalitás tölti ki a látómezőnket, amit más esetben figyelmen kívül hagynánk. A hatodik ciklus hosszúverseiben a lírai hősök szintén olyan személyek (hajléktalanok, menekültek, poszthumán „hermafrodita szuperlények”), akik a társadalomból kiszorultak, és annak peremén, takarásban kénytelenek élni. Más megítélés alá esik, de egyazon analógiával közelít a költő a második világháborúhoz és a (lengyel) zsidósághoz: a szereplők ugyanúgy vakfoltok voltak a világ számára, és az őket ért kegyetlenségek szintén embertelenek voltak. Németh dokumentumszerű leírásai, objektív hangja és brutális képvilága a pusztító ember képét domborítja ki, aki szembeszáll – gépekkel vagy pusztá kézzel – a természettel vagy az emberiséggel, és olyan világot hoz létre, ahol „az éhségtől megőrült anya” felfalja fia holttestét, az utcán gyermekek haldokolhatnak, az emberi test pedig végsőkig elgyötört és megalázott. Számos műalkotás feldolgozta már a zsidóság történetének egyik legsötétebb fejezetét, a *Tektonika* ide sorolható versei mégis kiemelkedő helyet érdemelnek, mert manír nélkül, az eseményekhez hű brutalitással rajzolják meg a világ akkori képét. Mindezt hatásvadászat nélkül teszik, olyan elkötelezettséggel a történelem iránt, amihez hasonlóval hazai irodalmunkban talán Zoltán Gábor *Orgiája* kapcsán szembesültünk először.

Mint említettem, a *Tektonika* a törésekre építkezik, legyen szó a történelem hasadásáról, a környezeti világ új fejezetéről, ahol „a kotró- és markológépek” alakítják a természetet, vagy az emberi lélek és emberi mivolt töréseiről. Ezekből tűnik elő a holokausz, a természetirtás, a meghasonlottság és a poszthumán dimenzió, és a költői nyelv válik a közvetítés eszközévé az egységes és a széttöredezett világok között. Sikeresen, bár nem egykönnyen felfejthető módon szólnak meg a versek. A kötet ugyan nem tökéletes, hiszen a költői bravúrok mellett olykor „szárazzá” válnak a szövegek, és inkább olvashatók gondolatfutamként, mint versként, de a világ, amelyről ír, sem hibátlan. Jelentős kötet, amiről ha lehántjuk az irodalomelméleti réteget (vagy az olvasó figyelmen kívül tudja hagyni ezt a háttértudását), akkor úgy működik, ahogy a jó verseknek kell: kiszakít a világból, és amikor visszajött, gazdagabb tapasztalattal állhatunk fel.